

STUDENTSKÉ PŘÍSPĚVKY

Právní dějiny II. Španělské republiky
a Frankovy diktatury*

Jan Levitner**

Pád Riverova režimu, který byl již počátkem roku 1930 ve značně obtížné situaci, bezprostředně urychlila těžká finanční krize. K tomuto rozuzlení aktivně přispěla i pozoruhodně heterogenní opozice, sdružující skutečně naprosto rozdílné politické síly. Vysoké vojenské kruhy, na něž se diktátor tři dny před svým pádem obrátil s patetickou výzvou, zareagovaly na jeho žádost o podporu vlažně. Král se orientoval na opozici. Dne 28. ledna 1930 Primo de Rivera odstoupil a brzy nato zemřel ve vyhnanství v Paříži. Král pověřil generála Damáse Berenguera sestavením nové vlády a po něm admirála Aznara, který měl obnovit ústavnost.

Návrat k ústavnosti z roku 1876 trval necelých patnáct měsíců; po pádu diktatury brzy následoval konec monarchie. V důsledku vrcholící politické krize bylo nevyhnutelné vypsat volby; za existujících okolností se považovalo za rozumnější začít komunálními, které neměly takový dosah jako volby všeobecné. Komunální volby z 12. dubna 1931 skončily vítězstvím koalice republikánů a socialistů¹. Král, pevně rozhodnutý zabránit krveprolití, se poté, co převzal ultimátum Revolučního výboru, vzdal výkonu královské moci, uvolnil cestu republice a opustil Španělsko. Dne 14. dubna 1931, kdy se Revoluční výbor konstitoval ve funkci prozatímní vlády, byla za všeobecného nadšení lidu vyhlášena republika. Prozatímní vláda vyhlásila volby do Ústavodárných kortesů a jmenovala komisi (Comisión Redactora), která měla za úkol připravit návrh ústavy Španělské republiky. Pro neustálé neshody byl návrh nakonec vypracován komisí Ústavodárných kortesů, které se mezitím sešly.

VÝVOJ PRAVICOVÉHO EXTREMISMU

V lednu 1933 došlo v Německu k události, která měla tragické důsledky pro celou Evropu. K moci se dostal Hitler. Pod vlivem italského fašismu a německého nacismu se prakticky ve všech evropských státech rozvíjela ultrapravicová hnutí.

Počátky španělského fašismu spadají již do 20. let. Jeho prvním ideologem se stal spisovatel **Ernesto Giménez Caballero**, který byl epigonem italského fašismu. Jeho aktivita se vyvíjela v publicistické činnosti, která však neměla širší ohlas. V období diktatury zahájila svou činnost fašistická skupina, jež je spojována se jménem valencijského lékaře **Albany Sanze**. Hlásal šovinismus, antisemitismus a vytvořil si ozbrojenou oporu v úderné skupině tzv. legionářů.

Dne 10. 8. 1932 došlo k puči generála Sanjurja v Madridu a Seville. V Madridu nemělo povstání úspěch a během několika hodin bylo vládními silami zlikvidováno. Vážnější situace nastala v Seville, kde se posádka přidala na stranu povstalců a Sanjurjovi se podařilo dva dny se udržet. Po této události dochází k jakémusi přeskupení sil pravicového tábora a zformování tří hlavních proudů.

První představovaly různé fašistické a profašistické organizace, které později společně vytvořily Španělskou falangu.

Druhý proud, monarchistický, tvořila organizace „Španělská obnova“ (Renovación Española). Vznikla dohodou španělských aristokratů–emigrantů s exkrálem Alfonsem XIII. Sdružovala zemědělskou aristokracii a řadu představitelů finančního kapitálu, církevní hierarchii a vysoké důstojníky spojené se sesazenou královskou rodinou. Karlisté vedení hrabětem de Rodezno se spojili v „Comunió Tradicionalista“. Ideologickým poutem mezi alfonsisty a karlisty byla organizace „Španělská akce“ (Acción Española) vytvořená v prosinci 1930.

Třetí proud tvořily katolické pravicové organizace sdružené v „Lidové akci“ (Acción Popular).

V říjnu 1932 se tradicionalisté, Renovación Española, Acción Popular, agrární strana a řada dalších malých stran a organizací pravice spojily v koalici nazvanou „Španělská konfederace nezávislých pravicových skupin“ (Confederación Española de Derechas Autónomas – CEDA).

Již před vznikem republiky působily ve Španělsku

* Práce je podstatně zkrácena.

** Jan Levitner, student Právnícké fakulty Masarykovy univerzity, Brno

¹ Na venkově zvítězili monarchisté – GOYANES, S., E.: *Constitución española comentada*, Madrid, Paraninfo, 1984, s. 26.

také ultrapravicová seskupení Kastilská junta španělské akce (JCAE) a skupina univerzitní mládeže v čele s Ramirem Ledesnou. 14. 3. 1931 vyšlo první číslo jejich společného časopisu „Conquista del Estado“, ve kterém vytyčily principy totalitního státu, španělského nacionalismu a násilných metod boje. Široké plány fašistických předáků se však ještě málo shodovaly s reálnými možnostmi jejich hnutí, které se tehdy projevovalo jen v činnosti několika místních skupin. V roce 1932 se obě výše uvedené skupiny spojily v organizaci Junty nacionálně syndikalistické ofenzívy (Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista – JONS), která získala statut legální organizace. Ve svém programovém manifestu „16 bodů z Valladolidu“ vytyčily JONS cíle hnutí: obrana španělské jednoty a boj proti separatismu, získání Gibraltaru a Tangueru, upevnění španělského panství v Maroku, omezení moci parlamentu, zničení marxistických stran, nucená syndikalizace podnikatelů, uznání nezákonnosti třídního boje, přeměna odborů v organizace nacházející se v rukou vlády,...

Program JONS kladl důraz na otázku katolického náboženství. Katolicismus byl pro španělský fašismus tím, čím pro nacisty „árijská krev“. Přes propagandu, kterou vedly JONS na stránkách stejnojmenného časopisu, zůstával počet jejich členů značně nízký.

Počet členů JONS: 1932 – 25
1933 – asi 400
1934 – asi 300²

Dne 20. 3. 1933 se konal meeting španělských profašistických skupin, který se přeměnil v zakládající shromáždění nové fašistické strany – **FALANGA ESPANOLA**. Zakladatelem a hlavním představitelem nové fašistické strany se stal José Antonio Primo de Rivera, syn bývalého diktátora. 16. 3. 1933 vyšlo první a poslední číslo novin „El Fascio“, ve kterém celá řada fašistických a profašistických publicistů vyjádřila své nadšení pro Hitlera a Mussoliniho. V článku „Základy liberálních států“, který vyšel v tomto čísle, J. A. Primo de Rivera prosazoval vytvoření korporativního státu a vyzýval k vojenskému povstání. Rivera byl stoupencem agresivní zahraniční politiky Španělska, dalších výbojů v Maroku, anexe Portugalska a posílení španělského vlivu v Jižní Americe. Církvi na rozdíl od svého otce přisuzoval druhořadou úlohu a vystupoval proti její účasti na politice státu.

Do jarních měsíců 1934 existovaly ve Španělsku dvě hlavní fašistické strany – JONS a falanga. Dne 4. 3. 1934 došlo k jejich spojení. Oficiální název pak byl Španělská falanga junt nacionálně syndika-

listické ofenzívy (Falanga Espanola de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista – FE de las JONS).

Třebaže falange nechyběl výbojný dynamismus, až do občanské války nehrála vážnější politickou úlohu, nýbrž stála na okraji politického života. V únorových volbách roku 1936 získala pouze 0,7% odevzdaných hlasů³. Její vliv však vzrostl, když se k ní v dubnu 1937 přihlásili vojenští pučisté pod vedením Franka. V letech 1939–42 plnila její Velká rada i funkci zákonodárního sboru, avšak po 2. světové válce její vliv upadal.

„Přes velké počáteční sympatie k fašismu a nacionalismu se generalissimus Franko klasickým fašistickým vůdcem nikdy nestal, a to zřejmě ani v počáteční fázi svého vzestupu. Jeho světonázor, redukovatelný na religión, Estado, propiedad y familia (víra, stát, vlastnictví a rodina), pocházel z ideové pokladnice Víctora Pradery, předválečného vůdce španělského tradicionalismu. Frankovi úplně chyběla Hitlerova a Mussoliniho touha po modernosti, po ustavení zcela nového a neopakovatelného historického řádu. Frankovými věrozvěsty nebyli Nietzsche či Marinetti, caudillo (vůdce) viděl svůj vzor v katolických veličnostech patnáctého století či v záměrném správci největší říše století šestnáctého, Filipovi II. Pro Franka byl ideálem středověký univerzalizmus, založený na jedině pravé katolické víře, svět neotřesitelných jistot. Falangu Franko považoval pouze za výhodný nástroj pro případnou mobilizaci mas jako na Plaza del Oriente v Madridu, ale vždy se razantně bránil jakémukoliv pokusu falangistických fašistů ztotožnit základy režimu s jejich stranou“⁴.

Když se Revoluční výbor, kterému Alfons XI. II. předal moc, proměnil v prozatímní republikánskou vládu, byl do jejího čela postaven konzervativní Alcalá-Zamora jako záruka buržoazní kontinuity (záhy vystřídán levicovějším Azanou). Začala diskuse o návrhu nové ústavy. Ve výsledném textu byl zdůrazněn demokratický charakter režimu a zároveň byla pružně přiznána možnost transformace prostřednictvím autonomistických statutů (Estatutos regionales) na polofederální státní systém.

ÚSTAVA ŠPANĚLSKÉ REPUBLIKY (9. 12. 1931)

Ústavní listina se sestává z úvodního titulu (título preliminar), z titulů I–IX (títulos) a ze závěrečných přechodných ustanovení (disposiciones tran-

² NECKÁŘOVÁ, L.: Španělsko a lidová fronta 1931–1936, Praha, Academia, 1986, s. 66.

³ PEČENKA, M., LUŇÁK, P. a kolektiv: Encyklopedie moderní historie, Praha, Libri, 1998, s. 143.

⁴ CHALUPA, J.: Jak umírá diktatura, Votobia, 1997, s. 23.

sitorias). Celkem ji tvoří 125 článků (artículos).

ÚVODNÍ TITUL:

„Republika vytváří nedílný stát, slučitelný s autonomií obcí a regionů“ (čl. 1). Je zakotvena rovnost Španělů před právem, kastilština jako úřední jazyk a neexistence státního náboženství ve Španělsku.

TITUL I. (NÁRODNÍ ORGANIZACE):

Španělský stát se skládá z obcí spojených v provincie a z autonomních regionů (čl. 8). Obce (municipios) jsou autonomní ve svých kompetencích a volí si své obecní rady (ayuntamientos) všeobecným, rovným, přímým a tajným hlasováním (čl. 9). Jedna či více sousedních provincií se mohou rozhodnout pro statut autonomního regionu, přičemž návrh statutu schvaluje kongres (čl. 11 a 12). Sdružení (federación) autonomních regionů je nepřípustné (čl. 13). V kompetenci státu jsou vztahy mezi církvemi a státem, režim církví, vyhlášení války, diplomatická reprezentace, mírové smlouvy, režim kolonií a veškeré mezinárodní vztahy. Dále mořský rybolov, státní dluh, armáda, celní úmluvy, peněžní systém, obecný režim komunikací, letecké linky, pošta, telegraf, podmořské kabely, radio-komunikace, cizinecký režim, hranice, státní rozpočet, dohled nad výrobou a distribucí zbraní,...(čl. 14). Spadá do legislativy státu (legislar), ale může být realizováno (ejecutar) regionem podle pravomocí založených statutem: trestní, sociální, obchodní a procesní legislativa; co se týče civilní, tak forma manželství (forma de matrimonio),... Dále legislativa duševního a průmyslového vlastnictví, míry, váhy, těžební režim, zemědělství (pokud to zasahuje do národní ekonomiky), železnice, silnice, telefon, veřejné přístavy, vodstvo, lov, říční rybolov, tiskový režim, rádiovysílání,...(čl. 15). Co není předmětem úpravy článků 14 a 15, může spadat do legislativní kompetence autonomních regionů dle statutů schválených kortesy (čl. 16). Vláda republiky je oprávněna vydat nařízení (reglamentos) k provedení svých zákonů i v případě, že provedení přísluší regionu (čl. 20).

TITUL II. (OBČANSTVÍ)

TITUL III. (PRÁVA A POVINNOSTI ŠPANĚLŮ):

„Před právem nesmí činit výhodu původ (natura-leza), příslušnost (filiación), pohlaví, společenská třída, majetek, politické názory ani náboženství“ (čl. 25). Stát, regiony, provincie ani obce nepodporují ani finančně nezajišťují církve, náboženské instituce a asociace. Bude vydán zvláštní zákon stojící na těchto principech: rozpuštění církví nebezpečných pro stát, nemožnost církví vlastnit více majetku než potřebují, zákaz podnikání a vyučování pro církve, povinnost předkládat státu každoročně evidenci svých investic

v souladu se svými cíli, možnost znárodnění majetku řádů,...(čl. 26). Veškeré kultury mohou být prováděny soukromě, jejich veřejná manifestace musí být povolena (autorizadas) vládou (čl. 27).

Nikdo nesmí být zatčen či vězněn bez příčiny (por causa de delito). Každý zadržovaný bude propuštěn nebo odevzdán soudu do 24 hodin. Do 72 hodin po předání soudci musí být dotyčný uvězněn nebo propuštěn (čl. 29). Zaručuje se volnost pohybu a výběru bydliště, poštovní tajemství, právo petiční, svoboda podnikání a povolání, shromažďování se (agruparse) v pokoji a beze zbraní, právo demonstrovat, sdružovat se (asociarse),...(čl. 30–41). Občané mají právo svobodně šířit své názory a myšlenky a to jakýmkoli prostředky (cualquier medio de difusión) bez předchozí censury (čl. 34). Některá vyjmenovaná práva a svobody se mohou v předepsaného postupu pozastavit dekretem vlády v takovém případě, když si to vyžaduje bezpečnost státu. Ne však na dobu delší 30 dnů (čl. 42).

Manželství se zakládá na rovnosti obou pohlaví a je možné ho rozvést oboustranným souhlasem či žádostí jedné strany opřenu o iustu causu. Stát poskytuje ochranu nemocným, starým, těhotným ženám a dětem (čl. 43).

Veškeré bohatství země, ať je jeho vlastníkem kdokoli, podléhá zájmům národní ekonomiky. Jakýkoli majetek může být tedy znárodněn ve prospěch společnosti (bude poskytnuto odškodné), pokud zákon nestanoví jinak (čl. 44). Práce je pod právní ochranou. Republika zajišťuje každému pracujícímu podmínky pro důstojnou existenci (čl. 46). Základní školní stupeň (enseñanza primaria) je povinný a je funguje bezplatně. Republika zajistí všem ekonomicky potřebným přístup ke všem stupňům vzdělání. Církve mohou pod státním dohledem vyučovat své nauky ve svých institucích (čl. 48). Autonomní regiony mají právo vyučovat i ve svých jazycích, ale kastilština je povinná (čl. 50).

TITUL IV. (KORTESY):

Zákonodárství vychází z lidu, který ho realizuje prostřednictvím Kongresu poslanců (Congreso de Diputados – jde tu o jednokomorový systém, čl. 51). Volba poslanců se provádí všeobecným, rovným, přímým a tajným hlasováním (čl. 52). Pasivní volební právo mají všichni občané starší 23 let, kteří splňují podmínky volebního zákona. Délka poslaneckého mandátu jsou 4 roky (čl. 53). Poslanci jsou neodpovědní (inviolables=nedotknutelní) za své hlasování a názory, které šíří realizující svůj mandát (čl. 55). Mohou být zadrženi v případě „zjevného deliktu“ (en caso de flagrante delito, čl. 56). Rozpuštěný zákonodárský sbor se znovu schází s veškerou svou pravomocí, pokud prezident v zákonné lhůtě po jeho rozpuštění nevypsal nové volby (čl. 59). Zákonodárská iniciativa přísluší Kongresu poslanců a vládě (čl. 60). Kongres jmenuje ze svých řad Stálou radu kortesů (Diputación permanente

de Cortes), která se skládá maximálně z 21 členů tak, aby poměrně odpovídala zastoupení jednotlivých politických frakcí v kongresu (čl. 62). Ten může hlasovat o důvěře vládě, a to jak celé, tak i jednotlivým ministrům. Hlasování iniciuje alespoň 50 poslanců, k úspěšnému hlasování je třeba absolutní většina všech poslanců (čl. 64). Lid může hlasovat o zákonu prostřednictvím referenda, pokud o to požádá (pedir) alespoň 15 % voličstva. Z lidového hlasování je vyloučena ústava, její doplňující zákony, ratifikace mezinárodních dohod Společnosti národů, regionální statuty a fiskální zákony. Lid má také možnost iniciovat zákonodárný proces a předkládat návrhy zákonů k hlasování, pokud o to požádá alespoň 15 % voličů (čl. 66).

TITUL V. (PREZIDENT REPUBLIKY):

Prezident republiky je volen kongresem a voliteli zvolenými všeobecným, rovným, přímým a tajným hlasováním, které blíže určí zákon (čl. 68). Prezidentem může být zvolen občan starší 40 let s plnými občanskými a politickými právy (čl. 69). Nemohou být zvoleni vojáci, církevní hodnostáři a členové panovnických rodů jakékoliv země (čl. 70). Mandát trvá 6 let a tatáž osoba smí znovu obsadit úřad prezidenta až po dalších 6 letech (čl. 71).

Prezident republiky svobodně jmenuje a odvolává předsedu vlády (Presidente del Gobierno) a na jeho návrh ministry (čl. 75). Dále vyhláší válku, uzavírá mír, propůjčuje civilní a vojenské úřady, vydává „profesní tituly“ (expedir los títulos profesionales),..., kontrahuje s příslušným ministrem dekrety vlády za předpokladu, že jí byl schválen. Zároveň se může rozhodnout postoupit návrh dekretu kongresu, pokud se domnívá, že odporuje některému platnému zákonu. Prezident má právo učinit v případě ohrožení integrity a bezpečnosti státu obranná opatření, ze kterých bezprostředně (inmediatamente) skládá účty kongresu. Podepisuje mezinárodní smlouvy (čl. 76).

Prezident smí podepsat vyhlášení války jen v případech uvedených v Paktu společnosti národů, a jen tehdy, když již vyčerpal všechny neválečné obranné prostředky a soudní (judicial) prostředky Společnosti národů (čl. 77). Na návrh vlády vydává dekrety, nařízení a instrukce nutné pro provádění zákonů (čl. 79). Pokud nezasedá kongres, je prezident oprávněn na návrh vlády a s alespoň dvoutřetinovým schválením Stálé rady kortesů upravovat prostřednictvím dekretů materii jinak vyhrazenou kortesům. Avšak jen v akutních případech nebo vyžaduje-li to obrana státu. Tyto dekrety jsou provizorní a platí do doby, kdy o nich rozhodne kongres (čl. 80). Prezident smí rozpustit kortesy maximálně 2 X během svého funkčního období. V případě druhého rozpuštění je první záležitostí nového kongresu posouzení nutnosti tohoto rozpuštění. Pokud rozhodne negativně, je současně sesazen prezident republiky (čl. 81). Do 15 dnů po sankcionování zákona kortesy je zákon vyhlášen prezidentem. Ten ho mů-

že kongresu vrátit s odůvodněním. Pokud ho následně schválí dvoutřetinová většina hlasujících poslanců, nemůže ho již vrátit. Pokud zákon schválí stejná většina hned napoprvé, zákon je vyhlášen okamžitě bez lhůty (čl. 83).

TITUL VI. (VLÁDA):

Vládu tvoří předseda vlády (Presidente del Consejo) a ministři (čl. 86). Pro členy vlády platí ustanovení čl. 70 jako pro prezidenta republiky (čl. 87). Členové vlády nesmějí vykonávat žádnou jinou profesi (čl. 89). Vláda vypracovává návrhy zákonů, které se podstupují parlamentu, schvaluje dekrety, vykonává nařizovací pravomoc, kontrahuje, usnází se o všech záležitostech veřejného zájmu (čl. 90). Je odpovědná kongresu, celá i individuálně (čl. 91).

TITUL VII. (JUSTICE):

Republika zaručuje (asegura) spravedlnost zdarma pro ekonomicky potřebné. Soudci jsou nezávislí, podléhají jen zákonům (čl. 94). Když nějaký soud narazí při aplikaci práva na zákon, který považuje za v rozporu s ústavou, obrátí se na Ústavní soud (El Tribunal de Garantías Constitucionales, čl. 100). Zákon stanoví prostředky na ochranu proti nezákonným zásahům státní správy (čl. 101). O amnestiích rozhoduje parlament, generální milost se neuděluje (čl. 102). Lid se podílí na výkonu spravedlnosti prostřednictvím instituce tzv. **Přísežné poroty** (Jurado), jejíž funkce a organizace bude předmětem zvláštního zákona (čl. 103). Všichni Španělé mají právo na odškodnění za chyby justice na nich spáchané (čl. 106).

TITUL VIII. (VEŘEJNÉ FINANCE)

TITUL IX. (ÚSTAVNÍ ZÁRUKY A REFORMY ÚSTAVY):

Ustavuje se Ústavní soud (čl. 121). Skládá z několika určených úředníků, volených představitelů regionů, 4 profesorů práv,... (čl. 122). K reformě ústavy může dojít na návrh vlády nebo jedné čtvrtiny členů parlamentu. Současně s ním je podán konkrétní návrh změn ústavy. Pokud sněmovna absolutní většinou rozhodne o reformě, automaticky se rozpouští a za 60 dní se vyhlásí nové volby. Nový kongres rozhodne o reformě a funguje dále (čl. 125).

DISPOSICIONES TRANSITORIAS (PŘECHODNÁ USTANOVENÍ)

KONEC REPUBLIKY

Antiklerikalismus, který byl zapracován do ústavního textu, se projevil v sekularizaci školství, principch hospodaření církví a celkové minimalizaci jejich

vlivu (přes demokratické množné číslo šlo téměř výlučně o katolickou církev). Tradiční instituce rodiny byla napadena článkem o rozvodu, který vyvolal v zemi morální pobouření. Hlavními problémy vlády byly kromě náboženské otázky zejména agrární reforma a postavení Katalánska.

Agrární reforma měla postihnout systém latifundií prostřednictvím určení rozsahu zemědělských pozemků a oddělení jejich nadbytečných částí. Po odpovídajícím peněžitém odškodnění bývalých majitelů měli svůj podíl půdy získat i sezónní dělníci a nájemci. Jako taková ovšem provedena nebyla.

V případě Katalánska, které svůj autonomní statut dostalo již v roce 1932, se na autonomní regionální vládu (ve statutu je zakotven i vlastní parlament) přesouvala správa, kultura a hospodářská aktivita regionu, zatímco do kompetence španělského státu spadaly zahraniční vztahy, armáda a veřejný pořádek. Ke katalánskému problému přibyl i problém Baskicka. Azanovsko-socialistická vláda (1931–33) přistupovala ke Kataláncům a Baskům rozdílně a zamítla Baskům dva návrhy autonomního statutu. Po vyvrcholení politické krize a následných volbách vybuchl baskický nacionalismus naplno v podobě revoluční stávkou.

Prezident Alcalá Zamora rozpustil na podzim 1933 kortesy a vyhlásil na listopad nové parlamentní volby. Dle oficiálních výsledků dostaly CEDA a k ní se přimykající skupiny 3 345 504 hlasů a 213 mandátů, centristické strany (především radikálové a Katalánská liga) 806 304 hlasy a 162 míst v kortesech, strany levých republikánů a socialisté 3 375 432 hlasy (97 míst) a komunisté okolo 400 000 hlasů a 1 místo⁵. Majoritní systém zabezpečoval většinu koalici pravicových stran. Vstup tří cedistických ministrů do Lerrouxovy radikální vlády v říjnu 1934 se stal záminkou pro výbuch, který se v socialistické režii připravoval během celého léta, a jenž zasáhl důležité oblasti země. Katalánsko dokonce vyhlásilo samostatnou republiku.

Když centristicko-radikální vláda zvítězila nad revolučním hnutím, tak nedošlo k žádným výrazným represím; při potlačování nepokojů v Asturii byly vynešeny pouze tři rozsudky smrti, zatímco povstalci v Barceloně vyvázli bez újmy⁶. Je však pravda, že v následujících měsících byla uvězněna řada lidí, což po obnovení ústavních záruk poskytlo proletářským organizacím prostor k rozsáhlé propagandistické kampani. Přes snahy o reorganizaci vlády na širším základě (přizvání agrárníků, Ligy a dalších), bylo nutné po prosincové krizi 1935 rozpustit parlament a vypsat na únor 1936 nové volby, které znamenaly vítězství

pro před volbami ustavivšivše Lidovou frontu (Frente Popular). Tu sestavila KSSŠ, Španělská socialistická dělnická strana, leví republikáni, katalánští republikáni a Dělnická strana marxistického sjednocení⁷.

Politická scéna se bohužel již od vydání ústavy silně polarizovala a parlamentní spory se často vyřizovaly „na ulici“ prostřednictvím poloprofesionálních zabitých komand na obou stranách. Politické vraždy se staly běžnou praxí.

„Ačkoli strany Lidové fronty zvítězily, dostaly ve skutečnosti méně než 50 % všech odevzdaných hlasů. Levice zamítla detailní postup předepsaný ústavou, jako například čekat na výsledky druhého skrutinia, a vytvořila vládu hned den po prvním kole. Ještě téhož dne došlo k vypalování kostelů a klášterů. V Orvietu byla rozpuštěna věznice. V parlamentu zahájila levice kampaň proti poslancům CEDA a zbavovala je funkcí pro údajné nepřístojnosti“⁸.

Rysem celého vývoje byl rychle rostoucí vliv komunistů. V květnu začali anarchisté a stávkující členové nově vzniklé revoluční Dělnické strany marxistického sjednocení⁹ obsazovat továrny, zemědělci zabírali velké statky (zvláště v Extremaduře a Andalusii) a rozdělávali si půdu. Poslední kapkou, jíž pak nádoba přetekla, bylo, když se 11. července našla mrtvola pravicového politika Calva Sotela, kterého nejspíše zavraždily levicové úderné gardy jako odvetu za zabití dvou svých příslušníků pravicovou bandou¹⁰.

KŘÍŽOVÁ VÝPRAVA (LA CRUZADA)

„Státní převrat byl připravován od března 1936. Skličující obraz anarchie v celé zemi, demagogie vlády (poprvé byli přizváni komunisté), která hlásala potřebu 'republikanizovat spravedlnost' a přitom byla stále více vtahována do takzvané 'spontánní revoluce' svých marxistických spojenců, v jejímž důsledku se prohlašovala za 'bojovníci proti fašismu' (za fašistické označovala celé Španělsko, které nebylo součástí Lidové fronty), porušování dohodnutého programu a opakované výzvy k revoluci, která si brala za příklad údésné kampaně jako například 'Rudá Asturie' – to všechno vyvolávalo podrážděné reakce velitelského důstojnického sboru, který od první chvíle adresoval vládě důrazná varování“¹¹.

Povstání z roku 1936 a následné občanské válce správně neporozumíme, pokud je budeme chápat v li-

⁵ NECKÁŘOVÁ, L.: Španělsko a lidová fronta 1931–1936, Praha, Academia, 1986, s. 71.

⁶ Došlo jen k dočasnému pozastavení platnosti katalánského statutu.

⁷ ŽALOUDEK, K.: Encyklopedie politiky, Praha, Libri, 1996, s. 220.

⁸ JOHNSON, P.: Dějiny 20. století, Praha, Rozmluvy, 1991, s. 320.

⁹ POUM – Partido obrero de unificación marxista.

¹⁰ JOHNSON, P.: Dějiny 20. století, Praha, Rozmluvy, 1991, s. 320–321.

¹¹ UBIETO, REGLÁ, JOVER, SECO: Dějiny Španělska, Praha, NLN, 1995, s. 699.

ni tradičních vojenských vzpour, jejichž posledním příkladem byl Sanjurjev pokus v roce 1932. Povstání z roku 1936 se totiž dotýkalo značného počtu obyvatelstva, které nemělo s armádou nic společného, to znamená početných skupin, které se cítily být poškozeny a znásilněny levicovými přehmaty. Je třeba proto poopravit zjednodušené schéma, podle kterého bývá tříletá válka redukována na boj mezi pokrokovým Španělskem a černým Španělskem starých a reakčních oligarchií. Profesor Murillo napsal:

„Na straně nacionalistů převládala koncepce středostavovského Španělska; na republikánské byl zase učiněn pokus překrýt anarchistické, syndikalistické či komunistické tendence praporem pokojného evropského buržoazního liberalismu, který oklamal mnohé důvěřivé duše“¹².

Nacionalistická generace roku 1936 měla pocit, že se bortí veškeré základy, na nichž stál smysl jejího života – náboženská víra, úcta k minulosti a přesvědčení o nedělitelnosti vlasti. Ovšem náboženská víra hrála nepochybně nejdůležitější roli. Republika přispěla k vypuknutí občanské války tím, že od počátku přehlížela náboženské přesvědčení obyčejných Španělů. K dalšímu prohloubení tohoto problému přispělo násilné pronásledování církve a jejích představitelů, které dosáhlo neslýchaných rozměrů v průběhu války, ale které ve skutečnosti začalo již mnohem dříve. Datum povstání bylo s konečnou platností stanoveno na 17. července 1936.

Válka začala na marockém pobřeží, v Melille, v 5 hodin odpoledne. Následujícího dne, dříve než vlada stačila zareagovat, se k povstalcům připojily všechny vojenské divize na poloostrově. Revoluční řádění v republikánské zóně, které se vyznačovalo mimo jiné boji mezi různými dělnickými organizacemi, nedostatečnou kázní a vedením¹³, velice záhy umožnilo nacionalistům rozbít počáteční rovnováhu sil a využít tento faktor ve svůj prospěch.

Vývoj vojenských událostí urychlil vývoj politický a přispěl k ustavení vlády sjednocení, ve které byli zastoupeni představitelé všech společně bojujících sil (tedy nejen členské organizace Lidové fronty). Levičák Largo Caballero sestavil kabinet ze socialistů, komunistů, buržoazní levice a také z jednoho baskického katolíka a čtyř anarchistů. Na oplátku za vstup Basků do vlády byl uznán autonomní statut Baskicka.

Na jaře 1937 došlo k válce uvnitř levice, a to v Barceloně mezi komunisty na jedné a revoluční marxistic-

kou stranou POUM s anarchisty na straně druhé. Bezprostřední záminkou jako u hlavní občanské války byla politická vražda předního komunisty Roldána Cortady, kterého 25. dubna zastřelila buď anarchistická kontrolní hlídka, anebo agent kominterny Ernö Gerö. Svazek padělaných dokumentů usvědčujících POUM z fašistické zrady byl uložen do kufru jakoby zapomenutého v Geroně¹⁴. Caballerovo odmítnutí rozpustit milice POUM poskytlo bezprostřední záminku k jeho sesazení. Jakmile byl předsedou vlády ustanoven Negrín, komunisté zabrali ministerstvo vnitra a všechna důležitá policejní a polovojenská stanoviště a pustili se do vyrovnávání účtů. Došlo k ozbrojeným srážkám v ulicích Barcelony¹⁵. Následovalo masové zatýkání „trockistů“ a jejich popravy.

Franko lépe využíval lidských a materiálových zdrojů, protože vedl především válku vojenskou a nikoli jako republikáni politickou. Nikdo mu tak nevedl ruku a nikdo ho ideologicky nemanipuloval. Dále si zajistil nezávislost na zahraničních spojencích. Podarilo se mu totiž získat většinu dodávek ze zahraničí na úvěr. Tím si zajistil, že jak Německo, tak Itálie měly silný praktický zájem na tom, aby válku vyhrál Franko a mohl pak splatit své dluhy. Republikáni naopak platili Stalinovi ve zlatě a ten dodávky na podzim 1938 zastavil. Z hlediska republiky bylo ještě katastrofálnější, že Stalin, i když se mu platilo hotově, trval na politických podmínkách za to, že zbraně vůbec dodává¹⁶. Když začala válka a jejich potřeba se stala velice naléhavou, vliv španělské komunistické strany velice stoupl. To by snad ani tak nevadilo, kdyby byla nezávislá.

VZNIKÁ NOVÝ ŘÁD

Na území nacionalistů se postupně koncentrovalo vojenské a politické vedení v ruku generála Franka, který byl 1. října 1936 jmenován šéfem státu a generalisimem pozemních, námořních a leteckých vojsk. Toto soustředění vedoucích funkcí v jedné osobě se do určité míry shodovalo s obdobným procesem koncentrace moci v ruku Larga Caballera na republikánském území. Národní Španělsko rozvíjelo politiku „selektivní restaurace“, kde šlo o rušení většiny zákonodárství republiky nebo jeho modifikaci v souladu s nábožensko-morálními principy „španělské tradice“. Franko neustále upevňoval svou politickou moc a po přijetí titulu „Vůdce“¹⁷ se stále zřetelněji rýsovala nová státní koncepce. Ta kladla veliký důraz na sociální

¹² UBIETO, REGLÁ, JOVER, SECO: Dějiny Španělska, Praha, NLN, 1995, s. 700.

¹³ Situaci sice časově o trochu později, ale detailně popisuje prostřednictvím svých zážitků např. GEORGE ORWELL ve své knize Hold Katalánsku, Praha, Svoboda, 1991.

¹⁴ JOHNSON, P.: Dějiny 20. století, Praha, Rozmluvy, 1991, s. 329.

¹⁵ Bezprostřední popis pouličních bojů podává GEORGE ORWELL: Hold Katalánsku, Praha, Svoboda, 1991, kap. XI.

¹⁶ JOHNSON, P.: Dějiny 20. století, Praha, Rozmluvy, 1991, s. 327.

¹⁷ Caudillo – viz. mince: „Francisco Franco Caudillo de Espana por la gracia de Dios“ – F. F. Vůdce Španělska z milosti boží.

obsah, který o rok později v březnu 1938 dostal podobu takzvaného Pracovního kodexu.

PRACOVNÍ KODEX (FUERO DEL TRABAJO, 9. 3. 1938)

Jde o deklaraci principů nového sociálně-ekonomického řádu, kterou tvoří úvod a 16 bodů.

„Obnovující katolickou tradici sociální spravedlnosti a vyššího lidského smýšlení, která spoluvytvářela (informó) naši slavnou minulost, stát přebírá úkol zajistit Španělům vlast, chléb a spravedlnost“ (část úvodní proklamace). Dále je v úvodu hospodářství prohlášeno za „podřízené lidské důstojnosti“ a při realizaci deklarovaného „se bude mít na paměti jednota, svoboda a velikost Španělska“. „Španělský stát formuluje tyto proklamace, které se promítnou (inspirarán) do jeho sociální a ekonomické politiky. To vše pro spravedlnost pro ty, kteří díky svému pracovnímu úsilí pro svou vlast představují nejvyšší šlechtu této země“ (část úvodní proklamace).

Práce jako společenská potřeba bude bez výjimky vyžadována po všech jako příspěvek k národnímu blahobytu (bod I, čl. 5). Právo a povinnost pracovat se zde objevuje vícekrát. Slibují se nejrůznější sociální výhody a ochrana pracujících, hlavně v bodu II. Je to zkracování pracovní doby, zákaz noční práce žen a dětí, pracovní zákonodárství, minimální mzda, pracovní univerzity a instituty, ... Den 18. 7. se prohlašuje za státní svátek „Slavného povstání“ (Glorioso Alzamiento, bod II, čl. 4). Deklarace se obrací na různé skupiny obyvatel a slibuje, co všechno jim stát poskytne (např. každé venkovské rodině pozemek – bod V, čl. 4) a jak o ně bude prostřednictvím nejrůznějších dotací a bezplatných služeb pečovat. Prostřednictvím půjček stát slibuje podporovat a udržovat především malé vlastnictví a podnikání (bod IX, čl. 1). Soukromou iniciativu prohlašuje za „pramen ekonomického života národa“ (bod XI, čl. 6). Všechny formy majetku jsou podřízeny vyšším zájmům národa, jehož prostředníkem je stát (bod XII, čl. 1). Ovšem rodinný majetek se považuje za nezabavitelný (inembargable, bod XII, čl. 3). Bod XIII. se věnuje problematice organizace tzv. vertikálních odborů, organizací „reprezentujících“ pracujících. Body 15 a 16 vyzdvihují hrdinství svých bojujících vojáků a slibují jim dobré pracovní umístění do budoucna.

Veškeré snahy o sociální regeneraci země byly dlouho limitovány zejména katastrofálním dědictvím válečných let. Například v oblasti průmyslu a zemědělství teprve v roce 1955 dosáhly výkonnostní ukazatele úrovně let 1931–1935¹⁸. Frankistický stát navíc brutálně zasahoval do ekonomických dějů. Po vzoru italského

korporativismu se zrodil do ekonomiky mocně intervenující INI (Instituto Nacional de Industria – Národní institut pro průmysl). Systém přidělů (racionamiento) nejdůležitějšího spotřebního zboží a potravin byl zrušen až v roce 1951¹⁹.

2. SVĚTOVÁ VÁLKA

Zákon o politické odpovědnosti z 9. února 1939 skoncoval s „rudou revolucí“: čtyřicet stran, odborových organizací a sdružení, stejně jako zednářských loží bylo postaveno mimo zákon. V březnu následujícího roku byla ustanovení tohoto zákona potvrzena tzv. Zvláštním zákonem proti svobodným zednářům a komunismu. Vzhledem k průběhu světové války a činnosti emigrantů byl v březnu 1941 ještě přijat Zákon o bezpečnosti státu, který stanovil trest smrti za zločiny zrady, vyjmenované v trestním zákoníku.

Represivní legislativa předpokládala přímo „přestavbu“ minulosti. Aby se mohlo v tomto duchu účinně postupovat, bylo nutno s ohledem na ideologickou přípravu nových generací transformovat školství. Dekret z 29. července 1939 nařizoval učitelům uvést výuku do souladu s dogmatem, morálkou a Kanonickým právem. Co se týče pozemkového vlastnictví, Vicens Vives je toho názoru, že „národně-syndikalistický režim se snažil řešit problém španělského zemědělství spíše prostřednictvím kolonizace než přerozdělování“²⁰. Dne 7. září 1939 bylo každopádně rozhodnuto o navrácení usedlostí zabraných Institutem pro agrární reformu zpět do rukou velkostatkářů, přičemž jeho pravomoce převzal podle dekretu z 18. října Národní osidlovací institut.

Co se týče nové světové války, v nacionalistickém táboře se rýsovaly dvě tendence přístupu k ní. Zastánci první tžili k mocnostem Ose, především Itálii, ti druzí se pak pokoušeli o smířlivý vztah s Velkou Británií. Caudillo byl však pevně rozhodnut držet se stranou nepřátelského měření sil. Ve vztahu k Ose byla prováděna politika „přátelství bez závazků“, a to bez ohledu na její nátlak. To se typicky projevilo v průběhu neúspěšné bitvy o Anglii, kdy jediná činnost Španělska směřovala k zajištění Marockého protektorátu (prozatímní obsazení Tángeru v červnu 1940). Zásadní změna válečné situace v roce 1942 (odložení tažení na východního Středomoří a válka na východě) poněkud oslabila nebezpečný ráz těchto diplomatických souvislostí. Hrabě de Jordana zahájil jako ministr zahraničních záležitostí sblížení Španělska se spojení a umožnil anglo-americké vylovení v Africe v září 1942. Po vytvoření Iberského bloku, ve který vyústila politika portugalsko-španělského přátelství (klíčovou

¹⁸ UBIETO, REGLÁ, JOVER, SECO: Dějiny Španělska, Praha, NLN, 1995, s. 713.

¹⁹ CHALUPA, J.: Jak umírá diktatura, Votobia, 1997, s. 36.

²⁰ UBIETO, REGLÁ, JOVER, SECO: Dějiny Španělska, Praha, NLN, 1995, s. 713.

roli sehrála již během občanské války), se madridská vláda pokusila, i když neúspěšně, zprostředkovat mír mezi zeměmi Osy a západními velmocemi.

V závěrečné etapě války se Španělsko řídilo tezí, že válka má dvě roviny. Na jedné straně tu byl boj proti SSSR, ve kterém podporovalo Německo (výrazem tohoto postoje byla účast tzv. Modré divize v bojích na východní frontě), a na druhé straně boj mezi západními demokraciemi a fašismem (v tomto případě se španělský princip neválcíci strany postupně měnil ve sblížení se západními demokraciemi). V důsledku japonských násilností na Filipínách se španělská vláda dokonce rozhodla přerušit s Japonskem diplomatické vztahy²¹.

Ovšem skutečnost, že mírová jednání probíhala ve znamení partnerství SSSR se západními zeměmi, měla pro Španělsko velice vážné důsledky. Rok 1945 byl pro něj rokem diplomatické izolace, kterou posléze potvrdila OSN. Klíčovým faktorem v následujících letech byl proces sblížení se Spojenými státy.

Institucionální vývoj režimu do počátku 40. let

Prvním politickým orgánem nacionalistického Španělska byl **Výbor národní obrany** (předsedal mu generál Cabanellas), který byl nejvyšším představitelem státní moci až do 1. října 1936. Toho dne byl vydán dekret o jmenování generála Francisca Franka šéfem státu a generalisimem pozemních, námořních a leteckých vojsk. Prvním politickým aktem budoucího caudilla (vůdce) bylo vytvoření **Odborného státního výboru**, který tvořilo sedm komisí (šlo o jakési období ministerstev). Základním mezníkem v institucionálním vývoji nového státu bylo vydání Dekretu o sjednocení v březnu 1937, který spojil v jeden celek obě velká politická a ideologická jádra na straně povstalců, do nichž se během války sjednocovaly nejrůznější bojová seskupení, falangisty (FE de las JONS) a monarchisty (karlistická *Comunión Tradicionalista*) pod názvem **Tradicionalistická španělská falanga a Výbory pro nacionálně syndikalistickou ofenzívu** (Falanga Espanola Tradicionalista y de las JONS – FET y de las JONS). Zanedlouho se generál Franko stal po armádě a vládě nejvyšším představitelem i této organizace. Všechny ostatní politické strany a organizace byly rozpuštěny. Profesor Xifra Herás napsal:

„FET y de JONS byly chápány jako prostředník mezi společností a státem, jejichž úkolem bylo tlumočit státu lidové tužby a lid seznamovat pomocí politicko-morálních ctností služby, hierarchičnosti a bratrství s myšlenkovým duchem státu. Šéf státu převzal vedení hnutí a jeho milice“²².

Ještě před skončením občanské války byl v lednu 1938 počáteční Odborný státní výbor nahrazen **vládou s ministerstvy** (sídlila v Burgosu), v níž úloha předsedy připadla šéfovi státu. Zároveň došlo ke koncentraci legislativních a výkonných pravomocí, podle kterých veškerá rozhodnutí šéfa státu měla mít „na návrh příslušného ministra a po projednání ve vládě účinnost zákona, pokud se tento týká základní státní struktury či představuje základní normu právního uspořádání země; v dalších případech se tak děje formou dekretů“²³. Toto klíčové zmocnění bylo potvrzeno a zakotveno v zákoně z 8. srpna 1939. Jestliže se nový stát přihlásil k programovým zásadám formulovaným v šestadvaceti bodech Španělské falangy, pak dalším důležitým vyjádřením tohoto postoje, pokud jde o sociálně-ekonomické cíle režimu, byl již rozebraný Pracovní kodex, který zakotvil princip podřízenosti ekonomiky politice a státní intervencionismus založený na účtě k právům jednotlivce. Zákonem ze 17. července 1942 byly vytvořeny Španělské kortesy.

ZÁKON O USTAVENÍ KORTESŮ (LEY CONSTITUTIVA DE LAS CORTES, 17. 7. 1942)

Zákon ustavuje parlamentní orgán Španělské kortesy (Las Cortes Espanolas). Do této doby vykonávala funkci legislativního orgánu tzv. Velká rada falangy.

Podle prvního článku jsou kortesy nejvyšším orgánem participace lidu na úkolech státu. Vznik kortesů neznamenal popření legislativních pravomocí šéfa státu, nýbrž vytvoření reprezentativního orgánu, jehož úkolem byla příprava a vypracování zákonů. Byl tvořen stálými a volenými zástupci (na 4 roky). Těmi volenými byli zástupci národních odborových centrál, městských rad (každá radnice volila jednoho člena ze svých řad), různých školských institutů, vědeckých sdružení a oficiálních obchodních komor. Druhou skupinu tvořily osoby, „které vzhledem ke svému církevnímu, vojenskému, úřednímu či společenskému postavení, anebo s ohledem na jejich významné služby Španělsku, jmenuje šéf státu v počtu nepřevyšujícím 25 osob“ (čl. 2). Poslanci nesmí být osoby politicky nezpůsobilé (inhabilitación política, čl. 3).

O čtyři roky později byla struktura kortesů pozměněna zákonem ze 17. července 1946.

Vyhlášení tříčlankového **Zákona o národním referendu** v říjnu 1945, **Kodexu Španělů** v červenci 1946 a **Zákona o nástupnictví hlavy státu** o devět dnů později mělo demonstrovat „demokratizaci“ režimu, úzce provázanou s vývojem mezinárodní situace, o které bude ještě řeč.

²¹ ELLWOOD, M.: Spanish fascism in the Franco era, London, Maxmillan Press, 1987, s. 96.

²² UBIETO, REGLÁ, JOVER, SECO: Dějiny Španělska, Praha, NLN, 1995, s. 717.

²³ UBIETO, REGLÁ, JOVER, SECO: Dějiny Španělska, Praha, NLN, 1995, s. 717.

ZÁKON O NÁRODNÍM REFERENDU (LEY DE REFERENDUM, 22. 10. 1945)

Na základě tohoto zákona je šéf státu v případě „nejistoty před vydáním určitého zákona“ (trascendencia de determinadas Leyes) či pokud to veřejný zájem požaduje, oprávněn za účelem lepší služby vlasti podstoupit kortesy připravený návrh zákona lidovému hlasování (čl. 1). Hlasování se účastní všichni občané starší 21 let (čl. 2). Vláda se zmocňuje k bližší specifikaci výkonu tohoto práva (čl. 3).

KODEX ŠPANĚLŮ (FUERO DE LOS ESPANÓLES, 17. 7. 1946)

Kodex tvoří úvodní titul (título preliminar) a dva tituly (práva a povinnosti Španělů, výkon a záruka práv), které se dále dělí celkem na 36 článků (artículos). V úvodním titulu kodexu se praví: „Španělský stát prohlašuje za základní princip své činnosti úctu k důstojnosti, nedotknutelnosti a svobodě lidské bytosti.“

První titul obsahuje práva a povinnosti Španělů. „Španělé jsou povinni věrnou službou vlasti, loajalitou šefovi státu (Jefe del Estado) a poslušností zákonům“ (čl. 2). Zaručuje se rovnost před zákonem (čl. 3), právo na přístup ke vzdělání pro všechny (čl. 5), právo na práci a konečně náboženská tolerance. Ovšem za státem chráněné je prohlášeno pouze katolické náboženství (čl. 6). Španělé jsou povinni vojenskou službou (čl. 7) a dále přispívat do veřejných fondů (čl. 9). Zaručena je svoboda projevu a myšlení „pokud tyto nepodkopávají základní principy státu“ (čl. 12). Všichni Španělé mohou zastávat veřejné funkce i úřady dle svých schopností a zásluh (čl. 11). Obsažena je i svoboda poštovního styku, poštovní tajemství (čl. 13) a svoboda volby místa bydliště (čl. 14). Lze se svobodně shromažďovat a sdružovat pokud je účel přípustný a není v rozporu se zákony (čl. 16). Zaručena je též nedotknutelnost soukromí. Žádný Španěl nesmí být nezákonně zadržen a každý zadržený musí být do dvaasedmdesáti hodin propuštěn nebo předán soudním orgánům (čl. 18). Článek 19 hovoří o procesních právech Španělů, jež jsou rovněž zaručena. Co se týče manželství, to jest nerozlučitelné. Podporovány státem jsou především početné rodiny (čl. 22). V souladu se zásadami proklamovanými již v Pracovním kodexu jsou potvrzeny též nejrůznější sociální jistoty. Je to právo na zabezpečení v případech stáří, nemoci, mateřství, pracovních úrazů, invalidity, nucené pracovní výluky a dalších rizikových situací, které mohou být předmětem sociálního zabezpečení (čl. 28). Je respektováno a chráněno soukromé vlastnictví, které je však podřízeno „potřebám národa a obecnému blahu“ (čl. 30).

Druhý titul obsahuje mezi dalšími dva články, kte-

ré výkon souboru práv a povinností dále specifikují. První varuje, že „výkon práv přiznaných kodexem nesmí narušovat duchovní, národní a sociální jednotu Španělska“ (čl. 33), druhý upozorňuje na možné pozastavení určitých práv a svobod (svoboda projevu, poštovní tajemství, svoboda pohybu, domovní svoboda, svoboda shromažďování a sdružování, zatčení jen na základě zákona a proces do 72 hodin) prostřednictvím vládních dekretů–zákonů, „které přesně vymezují rozsah a délku platnosti příslušného opatření“ (čl. 35).

Na „přímé hlasování“ podle Zákona o národním referendu došlo poprvé v roce 1947, kdy byl přijat důležitý Zákon o nástupnictví hlavy státu.

ZÁKON O NÁSTUPNICTVÍ HLAVY STÁTU (LEY DE SUCESIÓN EN LA JEFATURA DEL ESTADO, 26. 7. 1946)

V jeho prvním článku se praví, že Španělsko, „katolický, sociální a zastupitelský stát“, se v souladu se svou tradicí „ustanovuje jako království“. Druhý článek stanovuje, že „titul hlavy státu přísluší vůdci Španělska a Křížového tažení, generalísimovi vojsk, donu Franciscovi Frankovi Bahamondemu“. Franko je oprávněn navrhnout kortesům svého nástupce na titul krále či regenta (čl. 6). Zákonem se ustavuje tříčlená Regentská rada (Consejo de Regencia) pověřená předat po Frankově smrti pravomoci šefa státu jeho nástupci. Dále se ustavuje Rada království (Consejo del Reino), která slouží jako poradní orgán šefa státu zvláště při obsazování vysokých státních úřadů (čl. 5). V osmém článku se říká, že „pokud nebyl předem jmenován nástupce, a hlava státu zemře či je nezpůsobilá vykonávat svůj úřad, Regentská rada určí na tajném a nepřerušovaném zasedání alespoň dvěma třetinami hlasů osobu z královského rodu, kterou musí v souladu s tímto zákonem a nejvyššími zájmy vlasti představit kortesům, které rozhodnou o královském titulu“.

V roce 1948 se šéf španělského státu a barcelonský hrabě don Juan Bourbonický dohodli, že Juanův nástupce don Juan Carlos bude vychován ve Španělsku.

Proces institucionalizace režimu významně postoupil 17. května 1958, kdy šéf státu vyhlásil Zákon o principech národního hnutí²⁴.

ZÁKON O PRINCIPECH NACIONÁLNÍHO HNUTÍ (LEY DE PRINCIPIOS DEL MOVIMIENTO NACIONAL, 17. 5. 1958)

Zákon definuje nejvyšší hodnoty a základní principy, ke kterým se režim oficiálně hlásí. Skládá se z úvodu a 12 článků.

První článek praví, že „služba jednotě, velikosti a svobodě vlasti je svatá povinnost a společný úkol

²⁴ Známý též jako „Základní zákon království“.

všech Španělů. Národ považuje za známku cti poslušnost božímu zákonu podle nauky svaté církve katolické, jediné pravé apoštolské a římské a důvěře národa, která bude determinovat (inspirará) jeho zákonodárství“ (čl. 2). „Celistvost Španělska a jeho nezávislost jsou nejvyšší potřeby španělského společenství. Armády země, záruka její bezpečnosti a výraz hrdinství jejího lidu, musí být silné pro co nejlepší službu vlasti“ (čl. 4). „Španělský stát je tradiční, katolickou, sociální a reprezentativní monarchií“ (čl. 7). „Reprezentativní charakter společenského řádu je základním principem veřejných institucí. Participace lidu na úkolech legislativy a dalších funkcích obecného zájmu se realizuje skrze rodinu, obec, syndikát a dalších útvarů organické reprezentace, které za tímto účelem uznává zákon. Jakákoli politická organizace mimo tento reprezentativní systém je považována za ilegální. Všichni Španělé mají přístup k veřejným funkcím dle svých schopností a zásluh“ (čl. 8). Dále jsou opět deklarovány nejrůznější sociální vymoženosti (právo a povinnost pracovat, ...), státní podpora soukromé ekonomické iniciativy, ... V závěru jsou principy zákona prohlášeny za věčné a nezměnitelné. Zákon, jenž by odporoval jakémukoli obsaženému ustanovení, je nulitní.

MEZINÁRODNÍ IZOLACE A „ZLATÝ VĚK“ REŽIMU

Těsně po skončení války dopadly na španělský režim plnou silou důsledky partnerství mezi Západem a SSSR. Zřetelná hrozba, naznačená prostřednictvím mexické delegace na konferenci v San Franciscu, byla konkretizována protokolem z postupimské konference z července–srpna 1945, v němž se uvádí, že žádná ze tří mocností nebude brát zřetel na jakoukoli žádost současné španělské vlády o vstup do OSN. Izolace ze strany vítězných mocností současně odsouvala frankistickou diktaturu na okraj případného podílu na Marshallově plánu. Zatímco ostatní země řešily své problémy spojenými silami, osamělá španělská vláda dále rozvíjela plány ekonomické soběstačnosti, které měly smysl ve válečné ekonomice, v okamžicích naprosté nezbytnosti.

Ještě před skončením světové války byl v Mexiku ustanoven Osvobozenecký výbor prosazující vyhnání Franka za pomoci spojenců, které by umožnilo vyhnout se případné revoluci²⁵. Činnost emigrantů mohla být úspěšná, pokud by se jí dostalo rozhodné podpory v OSN. Mezinárodní shromáždění se ale po odsouzení španělského režimu omezilo na doporučení odvolat ze země velvyslance a na označení režimu za „hrozbu míru“ (11. prosince 1946). Avšak znepokojení šířící se na Západě v souvislosti s postupem komunistů v jiných částech Evropy bylo pro režim výhodné.

Brzy se tak v mezinárodním diplomatickém obklíčení díky rostoucímu napětí mezi Západem a Východem, strategické poloze Španělska, a také díky iniciativě argentinského prezidenta Peróna objevily první trhliny. Francie otevřela své hranice 9. února 1950, v březnu byl podepsán protokol mezi Frankem a Perónem. Dva měsíce nato uzavřelo Španělsko první obchodní dohody s Francií a Anglií. Vojenské kruhy USA postupně zahrnují Španělsko do plánů pomoci „svobodnému světu“. Senátor Chan Gurney, předseda Komise pro ozbrojené síly při americkém Kongresu, prohlásil:

„Všichni, kdo se brání komunismu, musí chápat, jak důležitý je vstup Španělska do Spojených národů“²⁶.

Španělsko–americká dohoda z 5. července 1950 otevřela etapu vzájemného sblížení a již v srpnu odhlasoval americký Kongres první úvěr pro Španělsko. V říjnu byl v OSN schválen návrh Dominikánské republiky na anulování „klasifikace“ režimu z roku 1946. Pátého listopadu OSN slavnostně schválilo obnovení diplomatických vztahů, čímž pouze stvrdilo existující situaci. Roku 1953 byla uzavřena španělsko–americká bilaterální smlouva, kterou následovala další rozsáhlá hospodářská pomoc. Brzy po oficiální návštěvě státního sekretáře USA Fosteru Dullese v El Pardu 1. listopadu 1955 vstoupilo Španělsko do OSN.

Již v roce 1953 se Frankovi navíc podařilo uzavřít konkordát se Svatým otcem. Caudillo si vyhradil právo jmenovat domácí biskupy a Vatikánu se dostalo ujištění, že obrovský vliv, který měla španělská katolická církev na vzdělávání a výchovu svých oveček, zůstane zachován, a bude dokonce ještě posílen.

Ekonomická liberalizace a sílicí otevření se světu ovšem současně znamenaly oslabení sociálně politické disciplíny režimu, počínaje cenzurou (jež byla více méně ukončena tiskovým zákonem z roku 1966) a konče strukturou odborů – známý „vertikální syndikalismus“, systém, který v praxi nikdy skutečně nefungoval.

Vertikálních odborů (odborníky=sindicatos) byly postaveny na Zákoně o jednotě odborů (1940) (Ley de Unidad Sindical) a Zákoně o základech odborové organizace (1940) (Ley de Bases de la Organización Sindical). Na půdě jediné organizace se scházeli zaměstnanci i zaměstnavatelé daného výrobního i nevyrobního odvětví. O čem měli rokovat, když navíc byla přísně zakázána jakákoliv stávká, Franko neprozradil, zato však dělníkům slíbil, že se za jejich obvyklé požadavky bude bít stát.

Roku 1959 byl vyhlášen tzv. **Plán stabilizace**, což byl soubor ekonomických opatření mající za úkol nastartovat španělský hospodářský zázrak. Španělsko získalo přístup k výhodným zahraničním úvěrům a na

²⁵ UBIETO, REGLÁ, JOVER, SECO: Dějiny Španělska, Praha, NLN, 1995, s. 745.

²⁶ UBIETO, REGLÁ, JOVER, SECO: Dějiny Španělska, Praha, NLN, 1995, s. 746.

oplátku muselo splnit několik podmínek – kurs pesety a dolaru byl stanoven v realistickém poměru 60:1, celní bariéra, která bránila přístupu zahraniční produkce do země, byla poněkud zmírněna a nový **Zákon o investicích** měl do budoucna usnadnit pronikání tolik potřebného zahraničního kapitálu. V každém případě tento vcelku skromný soubor základních liberálních ekonomických opatření dokázal odstartovat španělský hospodářský boom let šedesátých. Stabilizační plán (následovaný **Plány rozvoje** – Planes de Desarrollo – z let 1964, 1969 a 1972) dokázal vyburcovat španělské hospodářství k nečekaným výkonům.

Veškeré imponující zisky byly ovšem založeny především na minimálních platech, neboť dělníci se bez existence svobodných odborů nemohli nijak bránit. V zemi nastal dosud nevídaný ekonomický blahobyt. Mezi lety 1960–1970 vzrostl počet osobních vozů na tisíc obyvatel z 9 na 70²⁷. Je pravdou, že právě rozšíření automobilů přispělo značnou měrou ke zhroutilí takřka středověkého systému nejrůznějších propustek a povolení, který sloužil ke kontrole mobility obyvatel.

Na skutečnosti, že se v té době Španělsko na dosah přiblížilo nejvyspělejším západoevropským komunitám, nemůže nic změnit ani neoddiskutovatelný fakt, že v zemi podle oficiálních statistik žily tři miliony obyvatel pod hranicí chudoby a že 22,3% hrubého domácího produktu končilo v rukou pouhého 1,22% Španělů²⁸.

K vnitřní transformaci režimu přispěla zásadním způsobem také hluboká obnova katolicismu vycházející z II. vatikánského koncilu. Došlo také mimo jiné k omlazení španělské církve.

Proces realizace jistých technických opatření probíhal přes neměnnou politickou kontinuitu, která byla v závěrečné fázi života režimu potvrzena dvěma zásadními legislativními dokumenty: tzv. **Organickým zákonem** z roku 1967 a **Zákonem o následnictví** z roku 1969.

ORGANICKÝ ZÁKON (LEY ORGÁNICA DEL ESTADO, 1. 1. 1967)

66 článkový Organický zákon se skládá z úvodu, 10 titulů, přechodných a závěrečných ustanovení. Jde tu o složení a kompetence vysokých státních orgánů a vztahy mezi nimi.

TITUL I. (NÁRODNÍ STÁT):

„Španělský stát je království a je nejvyšší institucí španělského společenství“ (čl. 1). „Národní suverenita je nedělitelná“ (čl. 2). Následuje výčet úkolů státu s odkazem na Základní zákon království z roku 1958.

TITUL II. (ŠÉF STÁTU):

„Šéf státu je nejvyšším představitelem národa; ztělesňuje národní suverenitu; disponuje nejvyšší politikou a úřední mocí; dbá na dodržování principů základních zákonů království; zaručuje funkci a koordinaci práce vysokých orgánů státu; sankcionuje a vyhláší zákony a bdí nad jejich dodržováním; je vrchním velitelem veškerých vojenských sil; bdí nad zachováním (conservación) vnitřního veřejného pořádku a nad vnější bezpečností státu; v jeho jménu se vykonává spravedlnost. Dále uděluje milost; svěruje v souladu se zákony veřejné a čestné úřady a funkce; pověřuje a přijímá diplomatické zástupce a realizuje záležitosti, jež mu přísluší na základě základních zákonů království“ (čl. 6). „Šéf státu jmenuje a odvolává předsedu vlády, kortesů a další vysoké funkcionáře formou stanovenou zákonem. Svolává a předsedá **Radě ministrů** (vládě) a **Sboru národní obrany** (Junta de Defensa Nacional), pokud se účastní jejich zasedání“ (čl. 7). Osoba šefa státu je nedotknutelná a všichni Španělé mu jsou povinni úctou a poslušností. „Veškeré jeho akty jsou podle případu kontrasignovány předsedou vlády či příslušným ministrem, předsedou kortesů či předsedou Rady království. Ze všech aktů šefa státu jsou odpovědné kontrasignující osoby“ (čl. 8). „Šéf státu potřebuje zákon, souhlas či zmocnění kortesů k ratifikaci mezinárodních dohod, vyhlášení války a uzavření míru“ (čl. 9). V součinnosti s **Radou království** (Consejo del Reino – v podstatě poradní orgán) navrhuje kortesům akty pro čl. 9; vrací jim zákony k přepracování; přijímá výjimečná opatření, když to vyžaduje národní bezpečnost, integrita státu nebo stav ohrožený institucionálního systému království (co nejdříve skládá úcty kortesům); předkládá návrhy zákonů k lidovému hlasování;... (čl. 10). V případě nepřítomnosti šefa státu, či v případě jeho nemoci, přebírá jeho pravomocí následník trůnu.

TITUL III. (NÁRODNÍ VLÁDA):

Šéf státu spravuje království prostřednictvím Rady ministrů. Ta se skládá z předsedy vlády, místopředsedy či místopředsedů a ministrů (nové je oddělení funkce hlavy státu a šefa vlády). Vláda určuje národní politiku, disponuje nařizovací pravomocí (potestad reglamentaria) a asistuje šefovi státu při politických a úředních záležitostech (čl. 13). Předseda vlády je jmenován šefem státu na 5 let na návrh Rady království; reprezentuje a koordinuje činnost vlády (čl. 14). Ztrácí úřad vypršením mandátu, na vlastní žádost, rozhodnutím šefa státu se souhlasem Rady království nebo rozhodnutím dvou třetin Rady království (čl. 15). Jednotlivé ministry jmenuje a odvolává šéf státu na návrh

²⁷ CHALUPA, J.: Jak umírá diktatura, Votobia, 1997, s. 45.

²⁸ CHALUPA, J.: Jak umírá diktatura, Votobia, 1997, s. 47.

předsedy vlády (čl. 17). Ministři ztrácejí úřad současně s předsedou vlády, odvoláním šéfem státu na návrh předsedy vlády a na vlastní žádost (čl. 18).

TITUL IV. (NÁRODNÍ RADA – EL CONSEJO NACIONAL):

Rada se skládá ze zástupců volených každou provincií, 40 členů jmenovaných za zásluhy šéfem státu (drží mandát trvale do svých 75 let), 12 členů zvolených členy základních struktur státu mezi sebou a jiných blíže specifikovaných (čl. 22). „Rada přizpůsobuje zákony principům národního hnutí a základním zákonům království a zároveň doporučuje vládě opatření pro zvýšení účinku zmíněných principů a zákonů na právo“ (čl. 23).

Chtěl bych dodat, že Národní rada jako horní komora parlamentu byla vytvořena z dosavadní Národní rady jakožto nejvyššího orgánu falangy (Žaloudek, K.: Encyklopedie politiky, Praha, Libri, 1996, s. 115). Zákon zároveň pověřoval falangu povzbuzením veřejného života „v duchu organizované názorové spoluúčasti“ a její transformovanou Národní radu usměrněním „rozporných náhledů“ a „přispíváním k výchově španělské mládeže směrem k věrnosti národnímu hnutí a zapojování nových generací do společných úkolů“ (čl. 21).

TITUL V. (SPRAVEDLNOST):

„Justice požívá naprosté nezávislosti a je vykonávána jménem šéfa státu“ (čl. 29). Článek 30 zaručuje spravedlnost zdarma všem ekonomicky potřebným. Do kompetence církevního soudnictví náleží záležitosti určené konkordátem se svatou stolicí (čl. 32). Soudci mohou být sesazeni, přeloženi a předčasně posláni do důchodu jen na základě zákona (čl. 34).

TITUL VI. (OZBROJENÉ SÍLY):

„Ozbrojené síly národa zaručují jednotu a nezávislost vlasti, integritu jejího území, národní jistotu a obranu institucionálního pořádku“ (čl. 37).

TITUL VII. (SPRÁVA STÁTU):

„Všichni úředníci (autoridades) a veřejní funkcionáři (funcionarios públicos) jsou povinni věrností principům národního hnutí (Principios del Movimiento Nacional) a základním zákonům království (Leyes Fundamentales del Reino) a před nástupem do funkcí skládají příslušnou přísahu“ (čl. 43).

TITUL VIII. (MÍSTNÍ SPRÁVA):

„Obce jsou přirozená společenství a tvoří základní struktury národní komunity, sdružující se terito-

riálně v provinciích“ (čl. 45). Jsou právnickou osobou. Obecní a provinční korporace, orgány jejich reprezentace, jsou voleny „spojeným volebním právem“ (sufragio articulado) prostřednictvím způsobů reprezentace vytyčených článkem 10 Kodexu Španělů (=skrze rodinu, obec a syndikát, čl. 46). Stát podporuje místní rozvoj a majetek místních korporací, přičemž jim zajišťuje nutné finanční prostředky pro plnění jejich cílů (čl. 47).

TITUL IX. (VZTAHY MEZI VYSOKÝMI ORGÁNY STÁTU)

TITUL X. („PROSTŘEDKY OCHRANY ÚSTAVNOSTI“ – EL RECURSO DE CONTRAFUERO):

Jde tu o postup při ochraně principů národního hnutí.

Tímto byla kompletní skupina takzvaných základních zákonů království, jinak také zvaná „Sedm základních zákonů“ (Las Siete Leyes Fundamentales), které během tří desetiletí zformovaly ústavní pořádek režimu. Opakuji, že šlo o: Pracovní kodex, Zákon o ustavení kortesů, Zákon o národním referendu, Kodex Španělů, Zákon o následnictví hlavy státu, Zákon o zásadách národního hnutí a konečně Organický zákon.

SOUMLAČKA DIKTATURY

22. července 1969 bylo svoláno plénum kortesů, na kterém hlava státu předložila návrh na svého nástupce. Jmenování prince Juana Carlose fakticky znamenalo restauraci dynastie panující ve Španělsku až do roku 1931.

Poslední léta režimu byla léty neustálé nejistoty vzhledem k vlně terorismu, jíž rozpoutala ETA v Baskicku i mimo ně. V roce 1970 bylo v takzvaném „burgoském procesu“ vyneseno několik trestů smrti nad řadou významných představitelů této organizace, což vyvolalo napětí v mezinárodních kruzích, jež ustoupilo až koncem roku, kdy se Franko rozhodl odsouzeným nejvyšší tresty zmírnit. Násilné střety však pokračovaly a stejným tempem přitvrzovala i represe. Situace se vyhroutil v roce 1975, kdy Španělsko zachvátila do té doby nevídaná vlna teroristických útoků. Represivní protiopatření, opírající se o drakonický Antiteroristický zákon (Ley Antiterrorista) ze srpna, který často neponechával jinou alternativu než trest smrti, vrátily Španělsko o půlstoletí zpět. V zářijovém procesu, jehož rozsudky byly sledovány se stejnými nadějemi jako v Burgosu v roce 1970, nebyly tentokrát nejvyšší tresty zmírněny. Popravy vyvolaly v mezinárodních kruzích více než rozruch. V Lisabonu byl kupříkladu při nepokojích zničen palác španělské-

ho velvyslanectví²⁹. Došlo dokonce k odvolání velvyslanců 13 států z Madridu a Mexiko požadovalo vyloučení Španělska z OSN³⁰.

Uprostřed této izolace, za hluboké politické, sociální a ekonomické krize, se Franko, jehož život byl zoufale prodlužován třemi operacemi během jediného měsíce, ocitl definitivně na pokraji smrti. „Francisco Franco Bahamonde Caudillo de Espana por la gracia de Dios“ zemřel 20. listopadu 1975. Na jeho pohřbu se ze všech světových státníků objevil jen Pinochet, zatímco na korunovací Juana Carlose se sešla velice pestrá mezinárodní společnost, což královo mezinárodní renomé nesmírně pozvedlo. Frankovou smrtí se uzavřel dlouhý historický proces, jenž počínaje občanskou válkou znamenal nejprve pokus o vybudování nového státu podle evropských představ fašistických mocností třicátých let, a poté autoritářský režim stojící na prestiži jediné osoby, který svým hospodářským rozvojem a sociálním vývojem stále více odhaloval svůj anachronismus vedle jednotné demokratické Evropy.

ZÁVĚR

Svou prací jsem se pokusil trochu osvětlit tu část evropských dějin, o které sice již několik českých autorů psalo, ale skutečně ne každý z nich měl k dispozici dostatečně objektivní prameny či svobodu říkat pravdu. Při psaní své stati jsem se proto opíral především o zahraniční literaturu a o příslušné právní normy, kterým se tak dostalo prvního překladu do češtiny. Byly použity texty uspořádané do sborníku z knihovny Právnické fakulty Barcelonské univerzity (Universidad de Barcelona). Při zpracování ostatních pramenů jsem jich vždy srovnával více a snažil se je očistit od politického nánosu nebo jsem je použil v úvozovkách.

Pokud jde o členění samotné práce, právněhisto-

rické rozborly tvoří jakýsi obal na kostře tvořené jednotlivými právními akty.

V první části se práce pokouší stručně objasnit kořeny republiky a následného frankismu, který vyrostl z utrpení občanské války a ovládal pak španělskou společnost téměř půl století. Druhá část charakterizuje diktátorský režim v jeho teoretické oficiální podobě prostřednictvím jeho vlastních ústavněprávních definicí. Tato práce si rozhodně neklade za cíl, aby závěry v ní uvedené dosáhly „obecné“ platnosti. Ambice předkládaného textu jsou podstatně skromnější – jde nanejvýše o jednu z možných interpretací.

LITERATURA

- Dubský, J.: Španělsko-český slovník, Praha, SPN, 1978.
 Ellwood, M.: Spanish fascism in the Franco era, London, Maxmillan Press, 1987.
 Goyanes, S., E.: Constitución española comentada, Madrid, Paraninfo, 1984.
 Chalupa, J.: Jak umírá diktatura, Votobia, 1997.
 Johnson, P.: Dějiny 20. století, Praha, Rozmluvy, 1991.
 Köbler, G.: Rechtsspanisch, München, Franz Vahlen Verlag, 1997.
 Neckářová, L.: Španělsko a lidová fronta 1931–1936, Praha, Academia, 1986.
 Pečenka, M., Luňák, P. a kolektiv: Encyklopedie moderní historie, Praha, Libri, 1998.
 Tierno, E., G.: Leyes políticas españolas fundamentales (1808–1978), Madrid, Editorial Tecnos, 1979.
 Ubieta, Reglá, Jover, Seco: Dějiny Španělska, Praha, NLN, 1995.
 Žaloudek, K.: Encyklopedie politiky, Praha, Libri, 1996.

²⁹ UBIETO, REGLÁ, JOVER, SECO: Dějiny Španělska, Praha, NLN, 1995, s. 756.

³⁰ CHALUPA, J.: Jak umírá diktatura, Votobia, 1997, s. 87.